

ANÀLISI DE L'EXCLAMACIÓ

Pere Quetglas i Nicolau

En començar haig de confessar el meu agosarament per fer un article d'allò que començà per ser una impressió lingüística. Llegia, fa temps, el llibre II de Lucà, quan de sobte, en arribar al vers 45, vaig romandre certament emocionat davant una imatge lingüística poc usual: la d'un genitiu exclamatiu. La imatge em deixà una empremta que dormí aletargada una bona temporada. Després, en tornar-hi, he intentat, tot partint del genitiu exclamatiu, fer una anàlisi de l'exclamació.

El genitiu exclamatiu és una construcció molt escadussera en llatí; a les diferents gramàtiques només n'he trobat testimoniat nous exemples, dels quals alguns, com veurem, són amb prou raó qüestionats. Els exemples són aquests:

- (1) Cat. 9,5. *O mihi nuntii beati.*
- (2) Prop. 4,7,21. *Foederis heu taciti.*
- (3) Luc. 2,45. *O miserae sortis,...*
- (4) Tert. *De paen.* 12,7. *Pro malae tractationis.*
- (5) Pl. *Most.* 912. *Di immortales, mercimoni lepidi.*
- (6) Pl. *Truc.* 409. *O mercis malae.*
- (7) Clem. *Ad Corinth.* 53,5. *O magnae caritatis, o perfectae sinceritatis.*
- (8) Iren. 2,7,2. *O indissimilis, simul autem blasphemae imaginis.*
- (9) Ter. *Phorm.* 351. *Pro deum immortalium.*

El nombre de nou, més extens sense dubte del que donen totes i cada una de les gramàtiques, es podria augmentar amb d'altres exemples trets d'autors cristians, però, fer-ne una llista exhaustiva no és pas el nostre propòsit aquí. D'aquests exemples el núm. (4) és clarament rebutjable, ja que és fruit d'un engany o d'un error involuntari¹, perquè l'expressió sencera diu:

(4 bis) *Pro malae tractionis felicitatem.*

I com a tal s'ha de posar en connexió amb el núm. (9), en el qual Hofmann² diu que s'ha de sobreentendre *fidem*. Això certament ja és discutible, el que no admet cap tipus de discussió és que (4) = (4 bis) no és un genitiu d'exclamació sinó un acusatiu. L'exemple (1) ha estat repetidament qüestionat³, ja que pot admetre perfectament una interpretació com a nominatiu. En tot cas, no hi ha una decisió determinant.

Tant si es prenen en consideració els exemples dubtosos, com si es deixen de banda, la construcció té una configuració pròpia amb unes característiques definides, que ha posat de relleu De Groot⁴ en el seu estudi estructural del genitiu; a ell ens remetem:

«Trets gramaticals: nom en genitiu amb un adjectiu adjunt usat independentment.

Significat: expressió d'una actitud emocional del qui parla envers de qualque cosa, potser sempre una no-persona».

1. En tot cas no és una consideració esporàdica d'un autor sinó que el fet el trobem repetit entre altres a J. B. HOEMANN-A. SZANTYR, *Lateinische Syntax und Stilistik*. München 1965, p. 85. E. LÖFSTEDT, *Syntactica. Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins. II. Teil*, Lund 1933, p. 417. I a A. ERNOU-T-FR. THOMAS, *Syntaxe Latine*. Paris 1953, p. 61.

2. *Op. cit.*, p. 85.

3. Així C. J. FORDYCE, *Catullus*. Oxford 1961, p. 114-115, critica Bachrens i Kroll, perquè a llurs edicions s'havien inclinat pel genitiu i critica també Löfstedt per haver pres en consideració l'exemple (3), que ell pensa que s'ha de considerar adjectivament per ésser la frase equivalent a: *o (nos) miseris*.

Una opinió divergent és la de A. DRAEGER, *Historische Syntax der lateinischen Sprache*. Vol. I, Leipzig 1878, p. 492, que creu que l'exemple (1) és un vocatiu plural.

4. A. W. DE GROOT, «Classification of the Uses of a Case Illustrated on the Genitive in Latin». *Lingua*, 6, (1956) p. 56.

Aquí hauríem d'afegir la presència potestativa de l'element exclamatiu *o* [també *pro*, si es considera l'exemple (9)].

L'explicació més generalitzada d'aquesta construcció, que trobem per exemple a Brenous⁵, Löfstedt⁶, Bassols⁷, i Ernout-Thomas⁸ és la d'ésser un helenisme. Donant suport a aquesta hipòtesi Löfstedt, que és el qui ho ha estudiat més, diu que no és gratuït que l'expressió es trobi en autors de forta influència grega com són Catul i Properci, i incideix particularment sobre l'exemple núm. (7), ja que constitueix una còpia idèntica de l'original grec. Més problema li ofereixen els exemples de Plaute, dificultat que soluciona posant de relleu el fet que en els dos exemples hi ha una paraula d'etimologia comuna i referida al món dels negocis, i indicant que la influència grega hauria pogut venir per aquest viarany.

Una altra explicació és la que donen Hofmann⁹ i Tovar¹⁰, que també recull, encara que sense compartir-la Löfstedt¹¹, en el sentit de fer dependre el genitiu de verbs d'afecte com *misereor*, *puget*, etc., els quals s'haurien elidit.

No crec que cap de les solucions sigui convincent. La primera perquè evidentment és una no-solució; remetre el problema als grecs no és explicar-lo ni solucionar-lo, sinó evitar-lo¹². L'altra explicació, de caire més gramatical, és més atractiva, però igualment rebutjable per dues raons: 1^a) La quantitat de verbs a suposar és teòricament il·limitada, de creació *ad hoc* i carent de força intrínseca, i a causa d'aquest fet, un canvi d'interpretació obliga a canviar el verb pressuposat¹³. 2^a) Aquesta raó es rela-

5. J. BRENOUS, *Étude sur les hellénismes dans la syntaxe latine*. Paris 1895, p. 141.

6. *Op. cit.*, p. 417.

7. M. BASSOLS DE CLIMENT, *Sintaxis històrica de la llengua llatina*. Vol. I. Barcelona 1945, p. 307, i *Sintaxis llatina*. Vol. I. Madrid 1956, pp. 94-95.

8. *Op. cit.*, p. 61.

9. *Op. cit.*, p. 85.

10. A. TOVAR, *Gramàtica històrica llatina*. *Sintaxis*. Madrid 1946, p. 42.

11. *Op. cit.*, p. 417.

12. Per altra banda, tampoc les sintaxis gregues donen indicis clars sobre la construcció. Concretament J. S. LASSO DE LA VEGA, *Sintaxis grega*. Vol. I. Madrid 1968, pp. 533-534 l'explica com a fruit de l'elisió d'un nominatiu exclamatiu per sobreentendre's fàcilment en un grup format pel dit nominatiu exclamatiu i un genitiu de causa, que adquiriria el valor exclamatiu que tenia el nominatiu.

13. Aquest mateix argument es pot concretar en la necessitat de la regla de recuperabilitat. És a dir, que donada una Estructura Derivada a la qual s'ha arribat mitjançant l'aplicació d'una transformació a una estructura prè-

ciona amb la creença que el genitiu exclamatiu és una forma aïllada. Si fos així es podria admetre l'elisió de diferents verbs, però resulta que existeixen expressions semblants a la del genitiu exclamatiu per a les quals no és possible sobreentendre els mateixos verbs que se suposen subjacents al genitiu. Aquestes expressions són nombroses i les trobem en nominatiu, vocatiu, acusatiu i datiu. Vegem-ne alguns exemples:

Nominatiu exclamatiu.

- (11) Ter. *Eun.* 560. *O festus dies.*
(12) Cic. *Mi.* 94. *O frustra suscepti labores.*

Vocatiu exclamatiu ¹⁴.

- (13) Pl. *Poen.* 798. *Quid nunc, sceleste leno?*
(14) Cic. *Arch.* 24. *O fortunate adulescens.*

Acusatiu exclamatiu.

- (15) Pl. *Aul.* 704. *O lepidum diem.*
(16) Pl. *Amph.* 1056. *Me miseram.*
(17) Pl. *Aul.* 721. *Heu me miserum.*

Datiu exclamatiu.

- (18) Pl. *Merc.* 770. *Heu miserae mihi.*
(19) Pl. *Aul.* 200. *Ei misero mihi.*
(20) Pl. *Capt.* 806. *Vae misero illi.*

El caràcter unitari de tots aquests tipus no el discutirem perquè és palès; ara bé, sorprèn que els gramàtics hagin omès tan llarg temps aquesta circumstància, al temps que n'han fet un tractament discriminatori; si es parla, per exemple, de nominatiu per vocatiu ¹⁵, ¿per què no es parla també de genitiu per vo-

via, ha d'ésser possible en qualsevol cas retrobar la forma primitiva; cosa que vol dir que la transformació no ha de tener una actuació ambigua com seria el cas que l'elisió afectés a verbs distints. Vegeu al respecte J. P. KIMBALL, *The Formal Theory of Grammar*, New Jersey 1973, p. 48.

14. Hem de remarcar que ens referim exclusivament al vocatiu exclamatiu i no al vocatiu que podriem anomenar apel·latiu.

15. Vegeu per exemple BASSOLS, *Sintaxis latina*. Vol. I. pp. 39-40, ERNOU-THOMAS, *op. cit.*, p. 13, etc.

catius, quan en realitat del que es tracta en ambdós casos és d'una forma d'expressió de l'exclamació que sempre s'ha considerat típicament representada pel vocatiu?

Com a prova de la relació existent entre les diferents construccions hem d'assenyalar l'existència de tractaments paral·lels com el que Ernout-Thomas adjudiquen a l'acusatiu exclamatiu, suposant-lo depenent de verbs elidits com per exemple *imploro*, *dico*¹⁶, etc.

D'aquesta manera creiem que està suficientment justificat el recel, que exposàvem abans, de donar per bona una interpretació basada en l'el·lipsi. Aleshores és arribat el moment d'intentar una altra solució. I aquesta ens ha semblat que la podríem trobar dins el marc generativo-transformacional.

De Groot¹⁷, i també Benveniste¹⁸ a la crítica del treball del primer, donen per suposat que l'ús del genitiu exclamatiu és un ús independent, i sobre això es basen totes les anàlisis que se n'han fet, quan és precisament en aquest punt que està l'error del tractament, cosa que intentarem demostrar a continuació.

En un altre lloc¹⁹ parlàrem de la derivació de frases copulatives a partir d'expressions locatives seguint la teoria de Fillmore²⁰; allà vàrem intentar demostrar la possibilitat de derivar frases com (21) i (22) a partir d'una mateixa estructura.

(21) *Calor in thermis est.*

(22) *Thermae sunt calidae.*

I exposàrem així mateix l'ampli potencial d'aquesta teoria. Aleshores seguint en la mateixa perspectiva i prenent en consideració l'exemple (6) podríem proposar-li un estructura pregona de base locativa que tingués la forma següent:

16. ERNOUT-THOMAS, *op. cit.*, p. 23.

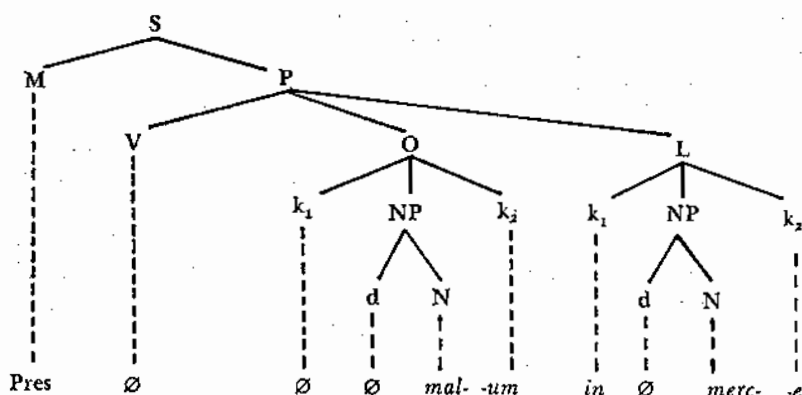
17. *Op. cit.*, p. 56.

18. E. BENVENISTE, «Pour l'analyse des fonctions casuelles: le génitif latin», *Lingua*, 11 (1962), p. 13.

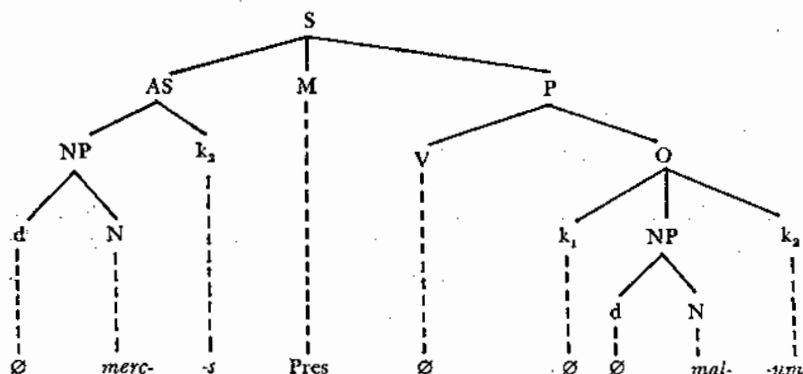
19. P. J. QUETGLAS, «El locativo y las oraciones copulativas». *Anuario de Filología (Universitat de Barcelona)*, 2 (1976), pp. 113-119.

20. Aquesta teoria es troba bàsicament exposada a CH. J. FILLMORE, «The Case for Case», en E. BACH-R. T. HARMS, *Universals in Linguistic Theory*. New York 1968; pp. 1-88. Aquesta teoria ha estat refeta posteriorment diferents vegades pel propi autor, però sense alterar en cap moment els supòsits bàsics de què ens servim. Vegeu per exemple «Some Problems for Case Grammar». En R. J. O'BRIEN, *22 nd Annual Round Table*, Washington 1971, pp. 35-56.

(23)

Aquesta estructura es veuria afectada per les transformacions de còpia del locatiu a posició subjecte, la de deleció de k_1 de l'actuant situat en aquesta posició i adaptació de k_2 a la nova posició donant-nos l'I(ndicador) S(intagmàtic) (24).

Seguidament actuaria la transformació de conversió de l'objectiu:

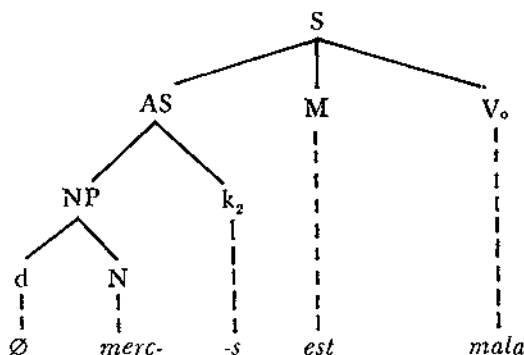
$$(25) \quad V + O \longrightarrow V_o \quad \text{si } L \longrightarrow AS$$

que en aquest cas concret donaria lloc a

$$(26) \quad V_o \longrightarrow malus, -a, -um \quad \text{si } N \longrightarrow mal-$$

En aquest punt la reescriptura de M com a *sum* i l'aplicació de la transformació de concordança de V_o respecte a AS ens proporcionarien:

(27)

I per fi les regles del component fonològic ens generarien la frase (28).

(28) *Merx est mala.*

Ara bé, és evident que la frase (6) no diu això exactament, cosa que fa necessària la introducció de modificacions. En primer lloc caldria que el component M no es reescrivis com a Pres, sinó com a Excl(amatiu), cosa que ens permetria donar compte de la presència d'interjeccions. Igualment caldria que es produís la còpia de L a AS, i la delecció del k₁ d'aquest actuant, però no és tan clar que s'hagi de mantenir l'adaptació de k₂ a la nova posició, ja que a continuació serà precis canviar-li de bell nou la forma; aquesta seria una possibilitat, però creiem que és més adient l'altra, que consisteix a establir un bloqueig més elevat condicionat a la presència de l'element exclamatiu a la modalitat. En conseqüència podríem donar aquestes regles:

(29) $M \longrightarrow [\pm \text{Excl}]$

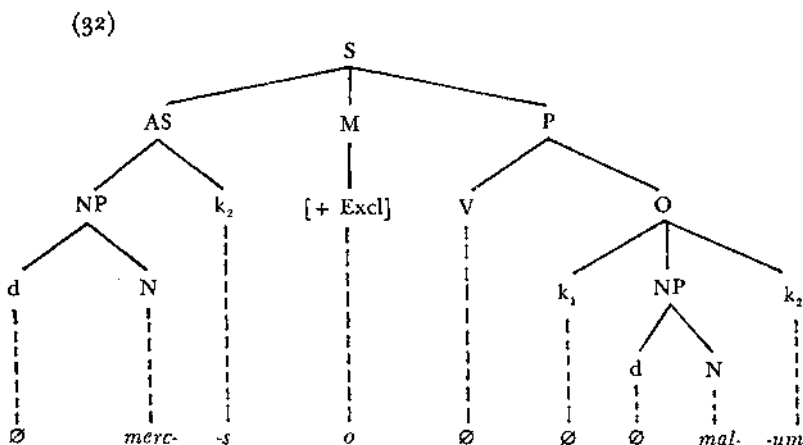
(30)

$$k_{2(\text{AS})} \longrightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{nominatiu} / \text{si } M \longrightarrow [- \text{Excl}] \\ (x) / \text{si } M \longrightarrow [+ \text{Excl}] \end{array} \right\}$$

on (x) representa qualsevol cas, exceptuant l'ablatiu ²¹. Per altra banda tenim la possibilitat d'aparició superficial de [+ Excl] que podem representar així:

$$(31) \quad [+ \text{ Excl}] \longrightarrow \left\{ \begin{array}{c} \emptyset \\ \dots \\ \emptyset \end{array} \right\}$$

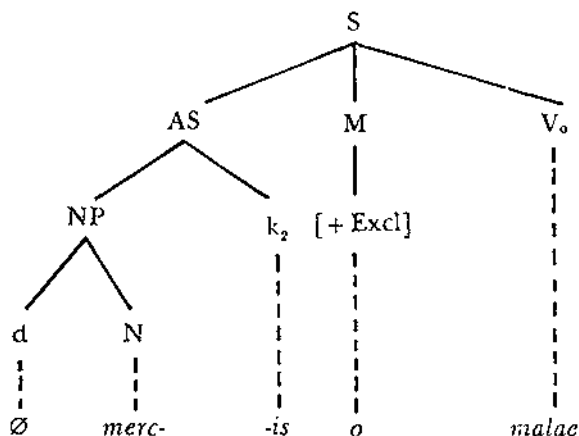
Lavors tornant a l'IS (24) aquest es veuria canviat de la següent manera:

I aquí tenim un punt important que cal considerar en una perspectiva diferent de la que s'ha imposat fins ara. Si considerem en funció de (25) i (26) que el verb està representat per *malus, -a, -um*, hem de convenir que les frases exclamatives que contenen un adjectiu de cap manera no s'han de considerar independents, perquè contenen tots els elements precisos per no ser-ho; per tant, tampoc no té sentit parlar del genitiu exclamatiu com d'una expressió independent tal com feien De Groot i Benveniste, i també la totalitat de les gramàtiques.

Seguint amb l'IS (32), la realització d'(x) en una de les cinc possibilitats determinarà l'ulterior ajustament de concordança amb V_o. Si suposem que (x) \longrightarrow Genitiu, tindrem (33).

21. Aquest és un punt que podria admetre revisió; de fet hem estat temptats d'incloure com a exclamatius alguns exemples d'ablatiu absolut constituïts per substantiu i adjectiu, però en el dubte de si tenien o no autènticament valor exclamatiu, hem preferit l'abstenció.

Per fi una regla de reordenació²² ens menaria cap a la frase (6).

(6) *O mercis malae*

Cal que fem encara alguna consideració més sobre aquesta estructura, que suposa un replantejament de la idea de relació subjecte-verb; quan aquesta relació es dona en la presència de $\left[\begin{array}{l} + \text{ Verb} \\ - \text{ Adjectiu} \end{array} \right]$, s'exigeix l'aparició d'un subjecte en nominatiu²³, i que es doni un tipus de concordança en número i persona, en canvi si tenim la presència de $\left[\begin{array}{l} + \text{ Verb} \\ + \text{ Adjectiu} \end{array} \right]$, el tipus de concordança canvia a gènere i número; partint d'això, és clar que la correcció gramatical acaba en la correcció de la concordança, que com hem dit es pot realitzar en qualssevol de les possibilitats d'(x). Emperò, aquesta gamma de possibilitats està en certa manera condicionada. De Groot²⁴, parlant del genitiu, deia

22. Aquesta regla hauria d'ésser d'un tipus semblant a la que dona per a l'anglès J. M. ANDERSON, *The Grammar of Case*. Cambridge 1971, p. 212. Dissortadament, encara que molt abundants, els estudis sobre l'ordre de les paraules en llatí, no ens han fornint cap regla d'aquest tipus.

23. Prescindim, naturalment, dels acusatius subjectes de verbs en infinitiu. Vegeu al respecte R. T. LAKOFF, *Abstract Syntax and Latin Complementation*. Cambridge (Mass.) 1968, pp. 79-80.

24. *Op. cit.*, p. 56.

que si l'actitud emocional del qui parla va envers algun element personal és de rigor l'acusatiu, i això és una veritat parcial, perquè en realitat, segons els exemples, quan es dona aquest tret [+ personal], el que s'imposa és qualsevol dels casos menys el genitiu; i encara podríem dubtar d'això observant el poc nombre d'exemples que tenim d'aquesta construcció; però donant per bona aquesta restricció podríem refer la regla (30) donant-li la forma següent:

$$(30 \text{ bis})$$

$$k_2 (AS) \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{nom / si } M \rightarrow [- \text{Excl}] \\ \left((x) / \left[\begin{array}{l} N \\ - \text{personal} \end{array} \right] \right) \text{ —————} \\ \left((x) - \text{genitiu} / \left[\begin{array}{l} N \\ + \text{personal} \end{array} \right] \right) \text{ —————} \end{array} \right\} \text{ si } M \rightarrow [+ \text{Excl}]$$

Arribats a aquest punt queda per solucionar una objecció important: fins ara ens hem estat referint, i creiem que hem solucionat, el problema interpretatiu de les exclamacions partint d'aquelles en què es dona la presència simultània d'un substantiu i d'un adjectiu; ara bé, no es pot negar que existeixen expressions exclamatives únicament substantives, com són ara:

(34) Ter. *And.* 233. *Fabulae* ²⁵.

(35) Pl. *Phorm.* 360. *O audaciam.*

Davant això es pot optar a primera vista per un parell de solucions: 1^a) pensar que són casos d'exclamacions autènticament independents. 2^a) Pensar que constitueixen casos d'exclamacions segons el model que hem elaborat, però a les quals s'ha produït l'elisió del verbal. Però aquestes dues possibilitats parteixen d'un axioma viciat de base; la primera per contentar-se amb un examen superficial sense escorcollar més a fons; la segona per pensar que el substantiu és el subjecte originari d'una expressió completa. Així segons la primera postura caldria partir de frases com

(36) *Fabulae* *insidiosae*?

(37) *O magnam? audaciam.*

²⁵. Aquest exemple Hotmann, *op. cit.*, p. 421 l'interpreta com a fruit de l'elipsi de *sum*.

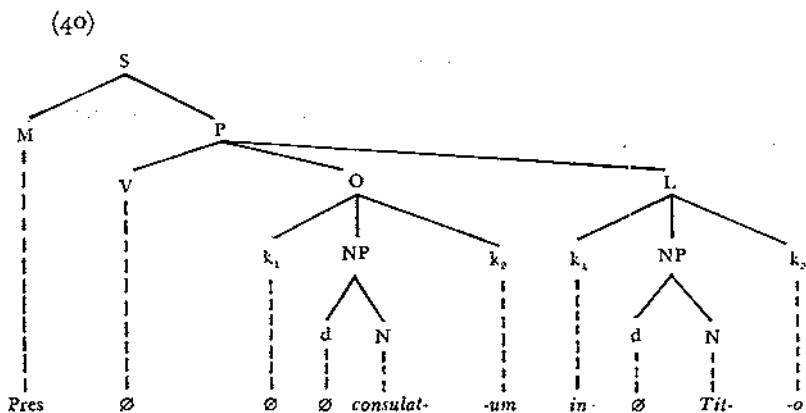
Àmb la problemàtica addicional d'encertar el verb elidit ²⁶.

Un examen més acurat d'aquestes expressions ens mena cap a un altre tipus de solució. Sembla ser bastant clar que els substantius presents a les frases (34) i (35) són allò que s'acostuma a anomenar predicatius i que desenvolupen un paper, si més no, adjectival i per tant verbal. Això ja ho havíem avançat ²⁷ en atribuir a frases com

(38) *Titus consul est.*

(39) *Titus medicus est.*

un origen locatiu semblant al que trobàvem a l'estructura (23) com a explicació de la frase (28). Aleshores, si mitjançant una sèrie de transformacions convertíem una estructura com (40) en una frase com (28), i conseqüentment un *consulatum* esdevenia un predicatiu *consul*, no seria gaire agosarat de suposar un origen idèntic per a (34), només amb la particularitat que ara ens trobaríem exclusivament amb el predicatiu, és a dir amb el verbal, amb tot el que representa aquest fet, ja que les frases unimembres de caràcter verbal no es consideren mai independents; per tant tindríem establerta una clara relació entre (34) i (41).

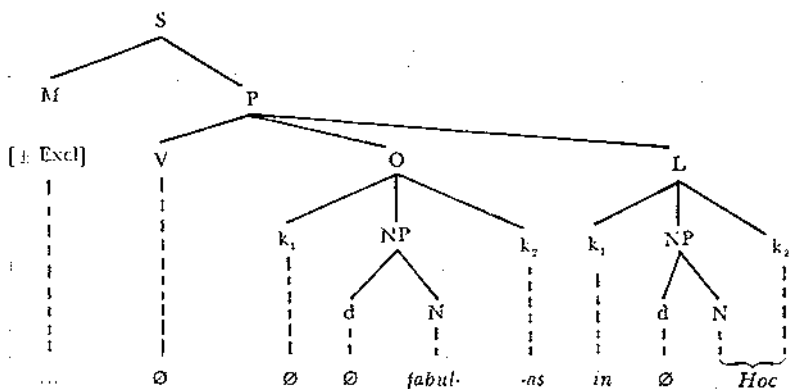
(41) *Dubitant.*

Només ens resta, per tant, establir el procés derivacional en virtut del qual s'arriba a les EESS (34) i (35).

26. Vegeu n. 13.

27. P. J. QUETGLAS, *op. cit.*, p. 119.

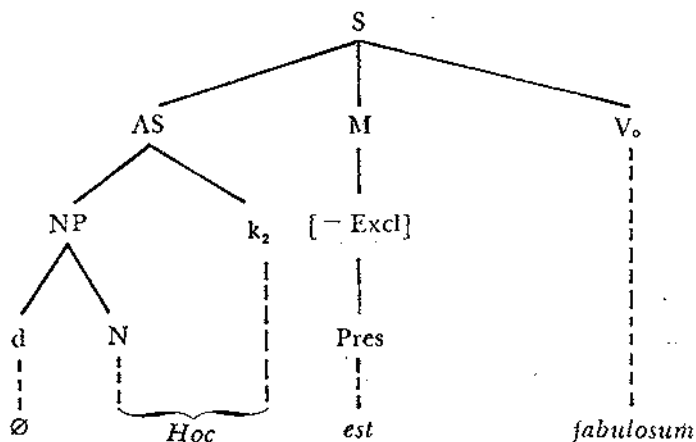
En primer lloc ens manca un element locatiu de caràcter neutre que podria estar representat pel pronominal *hic*. Aconseguit això podem proposar per a (34) l'estructura (42).

Aquesta estructura mitjançant la còpia de L a posició subjecte i posterior deleció de l'element copiat, juntament amb l'aplicació de les regles (29), (30 bis), (31), (25) i (43) en aquest ordre, essent així que (43) té la següent estructura:

43 $V_0 \rightarrow \text{fabulosus, -a, -um}$ si $N \rightarrow \text{fabul-}$

amb el corresponent ajustament de la concordança ens podria formar l'estructura (44).

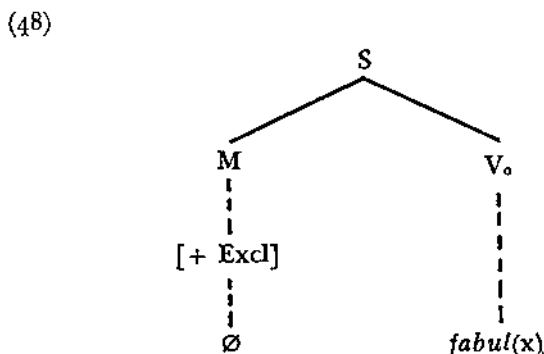
Aquesta seria una possibilitat. Ara, comptant que $M \rightarrow [+ Excl]$ es pot establir una restricció que depenent justament de la reescriptura de R (29) determini les condicions d'aplicació de la regla (45) a l'estructura (42). Aquesta regla establirà l'elisió del component subjecte pronominal i serà posterior a l'aplicació de (25).

$$(45) \quad \begin{array}{cccccccc} DE & X & - & ((d - N & &)_{NP.k_2})^{AS} & - & M & - & V_o & - & Y \\ & & & \left[\begin{array}{l} + \text{Pro-forma} \\ + \text{Hic} \end{array} \right] & & & & & & [+ Excl] & & \\ & 1 & & & & 2 & & 3 & & 4 & & 5 \\ CE & 1 & - & \emptyset & - & 3 & - & 4 & - & 5 \end{array}$$

A continuació ja no s'aplicaria (30 bis) ni tampoc ho faria (43), sinó una versió reformada d'aquesta darrera, i que la substituiria.

$$(43 \text{ bis}) \quad V_o \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \textit{fabulosus, -a, -um} \\ \textit{fabul(x) / si AS} \rightarrow \emptyset \end{array} \right\} \text{ Si } N \rightarrow \textit{fabul.}$$

Com a resultat de totes aquestes regles tindriem l'IS següent:

I aquí a diferència dels altres exemples, la concordança s'acaba en si mateixa, és a dir en l'adopció d'una forma superficial que en aquesta ocasió seria acusatiu.

No tenim la pretensió d'haver esgotat el tema de l'exclamació, manquen encara per solucionar problemes com el que representen frases del tipus:

(49) Pl. *Amph.* 798. *Ei mihi.*

Però, en tot cas, ens sembla que hem donat una explicació satisfactòria per a un sector quantitativament important de frases exclamatives.